

Walter Brueggemann (1933)

Inleiding

Walter Brueggemann is een van de meest invloedrijke geleerden op het gebied van de Hebreeuwse Bijbel, het Oude Testament, zeker in de Angelsaksische wereld. Hij heeft een onwaarschijnlijke hoeveelheid commentaren en monografieën, meditaties en preken gepubliceerd, zowel wetenschappelijk als voor een breder publiek. Hij past in deze serie omdat hij niet alleen vakgeleerde is maar telkens de boodschap van het OT vertaalt in een even heldere boodschap voor de kerk – al is die kerk daar niet altijd even blij mee.

Leven

Geboren in Tilden, Nebraska, zoon van een lutherse predikant, studeerde theologie o.a. aan Eden Theological Seminary, Illinois, en in New York. Aansluitend als predikant bevestigd in de *United Church of Christ*, mainstream liberale kerk met wortels in het Duitse protestantisme. Docent aan Eden Theological Seminary, vanaf 1986 hoogleraar aan Columbia Theological Seminary in een voorstad van Atlanta, Georgia, waar hij nog steeds woont met zijn vrouw. Sinds 2003 met emeritaat, maar preekt en schrijft nog steeds. Hij is een bevlogen docent, maar was ook op andere terreinen actief.¹

Kritische profeten

Brueggemann is als oudtestamenticus altijd een *kerkelijk* theoloog geweest, wil dus het OT vruchtbaar maken voor de kerk. Hij laat het niet buiksprekend, leest dus niet Jezus Christus stiekem al in het OT. Evengoed weet hij zich wel prediker in de kerk van de 20^e/21^e eeuw, en voor de verkondiging daarin zet hij zich in. Zo al in 1978, in *The Prophetic Imagination*, ontstaan uit lezingen voor de toerusting van predikanten.

Hoe zie hij dan de kerk? ‘Volkomen ingebed in het Amerikaanse consumentisme, zodat bijna alle kracht eruit is. Gericht op het nu, de geschiedenis wordt vergeten en de hoop belachelijk gemaakt’ – je zit met Br. altijd meteen in de spannende vragen! Daartegenover ontwerpt hij een ‘profetisch pastoraat’ met als opdracht...

*‘... om op te voeden tot een bewustzijn en een visie die een alternatief bieden voor het bewustzijn en de visie die heersen in de dominante cultuur om ons heen. Ik bedoel, dat profetisch pastoraat niet allereerst te maken heeft met je richten op specifieke crises in de samenleving, maar, of die nu in het nieuws is of niet, op de voortdurende crisis waarin wij leven, en waarin onze alternatieve roeping ingepakt dreigt te worden’ (*Prophetic Imagination* 13, curs. WB)*

Het gaat hem dus om een diepere analyse dan die van de ‘liberals’² in de Amerikaanse samenleving, hoewel hij vaak wel hun standpunten deelt. Maar ze zijn hem te springerig, te veel op incidenten reagerend.

In zijn betoog gaat hij de bijbelse alternatieven na, te beginnen bij Mozes. Degelijke bijbelwetenschap over de wortels van het profetisme en hoe zich dat ontwikkelt tot een visioen van een door God gewenste samenleving, zoals geschetst in de boeken van Mozes. Hij benadrukt hoe *nieuw* dat getuigenis van Israël is: het is niet verklaarbaar uit de wereld om Israël heen, geen voortzetting van wat er al was, maar echt iets nieuws. Hij put hier uit het werk van bijv. Norman Gottwald en George Mendenhall, beiden bekend om hun progressieve maatschappelijke opvattingen.³ Die zijn ook

¹ ‘Hij was vaak niet aanwezig, omdat hij aan het actievoeren was in Washington...’: persoonlijke mededeling van ds. Nico ter Linden, die een jaar bij hem studeerde.

² Eerder te vertalen met ‘progressieven’ dan met ‘liberalen’ – nogal anders dan de Nederlandse liberalen.

³ Wikipedia noemt Gottwald “Marxist, politiek activist en oudtestamenticus” (in die volgorde).

Brueggemann niet vreemd, maar het gaat hem allereerst om hoe je God ziet. De *'alternatieve religie van de vrijheid van God'* staat voor hem tegenover het mythische gefixeerde wereldbeeld van de farao's. De God die handelt vanuit recht en mededogen staat tegenover de godsdienst van statisch triomfalisme, verdrukking en exploitatie: dat alles wordt vanuit het profetisch geloof gekritiseerd. Dat is wat Mozes introduceerde: een godsdienst waarin Gods vrijheid *en* zijn engagement met de menselijke samenleving centraal staan.

Alles komt dan op z'n kop te staan, ook bijvoorbeeld onze kennis. Profetische 'kennis' is nooit alomvattend, nooit het complete plaatje.⁴ Bijbelse auteurs zijn daar niet in geïnteresseerd, die hebben alleen maar een boodschap die hier en nu en voor deze gemeenschap relevant is.

Dit werkt hij uit in de verdere hoofdstukken. Daarbij komen de bijbelse profeten aan de orde, met een speciale voorkeur voor Jeremia.⁵ In het Nieuwe Testament leest hij het verhaal van Jezus tegen de achtergrond van de profeten.⁶ Dan krijgen traditionele begrippen ineens maatschappelijke lading:

- het establishment, de oude orde, wordt terzijde geschoven: niet Herodes maar Jezus is de ware koning (Mat. 2). Zijn optreden is een ontmanteling van de oude machten, doorbreken van sociale regels, eten met outcasts, hoeren en tollenaars.
- de *sabbat*, verworpen tot een instrument van religieuze leiders om mensen te manipuleren, krijgt z'n ware bedoeling terug als dag van vreugde en leven;
- Jezus' *kritiek op de wet* is niet gericht tegen 'joods wetticisme', maar tegen de wet die mensen eronder houdt in plaats van ze te bevrijden;
- *compassie*, mededogen, blijkt systeemkritiek te zijn: geen onderdrukkend systeem kan iets met compassie, want de mens moet zich aanpassen aan de regels, niet omgekeerd.
- *vergeving van zonden* blijkt ook maatschappelijk heel relevant: in een samenleving die geen vergeving kent, is de dader tot in lengte van dagen een outcast (naar Hannah Arendt).

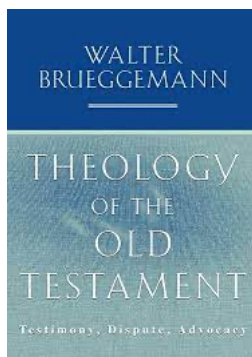
Gaat Br. te ver, leest hij zijn eigen politieke opvattingen terug in het evangelie? Als dat soms al zo mocht zijn, dan gráág, als tegenbeweging tegen tallozen die de bijbel lezen vanuit hun conservatieve politieke opvattingen. Maar ook progressieven kunnen hier een harde dobber aan hebben: leg de vergeving van zonden eens naast de huidige cancel-cultuur.

Zijn opvatting over de kruisiging past daarbij, maar die bewaar ik tot het laatst.

Bijbelse Theologie

In deze samenvatting merk je al waarom Brueggemann belangrijk voor ons is: hij legt niet alleen bepaalde teksten uit, maar beoefent ook steeds *Bijbelse Theologie*. Dat is het vak dat zicht probeert te krijgen op het gehéél van de bijbelse boodschap: te beginnen met een enkel bijbelboek, uiteindelijk naar een overzicht van OT en NT samen.

Dat is een omstreven vak binnen de bijbelwetenschap. Kun je in een verzameling van geschriften van zo verschillende herkomst wel een rode draad vinden? Voor het NT is gaat dat nog: Jezus zelf, of, Gods koninkrijk. Maar voor het OT? Gerhard von Rad (1901-1971) vond kleine geloofsbelijdenissen

in de bijbel; Frans Breukelman (*Grote theologen IX/1*) kwam met grondwoorden, solidariteit en trouw, recht en gerechtigheid; Karel Deurloo (*Grote theologen corona-bijeenkomst*) hield het op Uittocht en Ballingschap.

Brueggemann doet het nog weer anders; vooral in wat ik als zijn hoofdwerk beschouw, *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy* (1997) doet hij een paar verrassende voorstellen die ons kunnen helpen.

Postmodern

Brueggemann doet, in navolging van de bijbel zelf, niet aan tijdloze theologie, maar zet zichzelf en zijn theologie neer in zijn leefsituatie, en die noemt hij *postmodern*. Dat is een lastig begrip: 'post' (na) het moderne denken, dat dus

⁴ Vandaar dat er vaak een controverse is tussen bijbelse theologen en dogmatici; die laatsten willen juist *wel* een samenhangend, kloppend verhaal zonder tegenspraken.

⁵ Bij mijn eigen studie daarover, 1991-97, had ik veel aan zijn commentaar op dat bijbelboek (ITC, 1988/89).

⁶ Vgl. bijv. Jeremia's tempelprediking, Jer. 7:1-15 met de reiniging van de tempel door Jezus, Mar. 11:15-18.

‘voorbij’ zou zijn?

Natuurlijk niet helemaal: de moderniteit, de Verlichting, de rede, onze kennis door waarnemen en meten, het denken in oorzaak en gevolg, in grote verbanden en algemeenheden, dat is onze wereld. Die moderniteit wordt door Br. soms positief, maar doorgaans kritisch bejegend. De reden daarvoor is, dat dat moderne denken ons een afstandelijke, analytische blik heeft opgeleverd. In de bijbelwetenschap bijvoorbeeld de historisch-kritische methode: historisch en literair afpellen van de lagen in de bijbeltekst zonder echte aandacht voor de zeggingskracht van de tekst zélf. Tegelijk is hij, als westerse blanke protestantse wetenschapper, ook schatplichtig aan die methode, en kan die niet zomaar inruilen voor iets anders, zoals intuïtief of naïef lezen. Maar hoe dan wel?

Postmodern betekent onder andere veelvormig. De gedachte aan één omvattende theorie, één visie, is opgegeven.⁷ Zo ook in de bijbelwetenschap: vele methoden en modellen, een veelheid van richtingen, géén daarvan kan exclusief aanspraak maken op de waarheid. Of je nu historisch leest, klassieke literaire methoden gebruikt, volgens de reader-response methode, materialistisch, feministisch, contextueel, het kan allemaal.

Brueggemann merkt wel op dat dat *niet* betekent dat zomaar elke uitleg goed is. Belangrijk: je kunt en moet elkaar blijven kritiseren en verbeteren! Maar het blijft fragmentarisch. Ook is er geen uitleg of methode zonder belangen, iedereen ‘wil’ iets met de bijbeltekst. Hooguit kun je onderscheid maken tussen een interpretatie die meer dan een andere trouw blijft aan de tekst.

Naar mijn oordeel echter vraagt trouwe interpretatie – dat is, interpretatie die in lijn is met de tekst die je onder handen hebt – een bereidheid om bezig te blijven met zo’n proces van zoeken en beoordelen van de goede interpretatie, en je niet terug te trekken in een afgezonderde gemeenschap met een eigen uitleg. (*Theology OT*, 63)

Dat is essentieel. De bijbel moet worden uitgelegd in de publieke ruimte, en de gelovige moet reenschap afleggen in een breed debat; die kan zich niet terugtrekken op ‘dat geloof ik nou eenmaal (niet).’ Op dat moment word je sektarisch.

Geschiedenis en verkondiging

De bijbel vertelt geschiedenis, verhalen over lang geleden. We zien een oppervlakteverhaal over dingen die gebeurd *zouden* zijn, best gebeurd zouden kunnen zijn, en soms ook echt gebeurd zijn (!) Maar het gaat Brueggemann om het *getuigenis*. We horen Karl Barth, maar op heel eigen manier. ‘De tekst mag het zeggen’, de vraag is steeds: ‘Wat wilde deze tekst ooit, en ook nu, zeggen?’ Waar gaat het OT over? *Het gaat over God*. Als Brueggemann de inleiding, de situering en de geschiedenis van het vak, achter de rug heeft, begint hij zijn eigen insteek met de volgende verrassende zin:

Het belangrijkste onderwerp van een Theologie van het Oude Testament is uiteraard God. (*Theology OT*, 117).⁸

Dat klinkt logisch, maar dat is het niet! Ik beschouw het als vette ironie: als nou iets *niet* vanzelfsprekend was in twee eeuwen oudtestamentische theologie, dan wel, dat het over God ging! Wel over Israëlitische religie, geschiedenis, tradities, vormen, fragmenten en brokjes gedachtegoed, maar niet over God. Dat is de gedurfde insteek van zijn bijbelse theologie: beginnen bij God. Maar waar vind je die God? We vinden een paar verontrustende citaten:

De God van de bijbel is niet ‘ergens anders’, maar is alleen gegeven in, met en onder de tekst zelf. (*Theol. OT*, 19).⁹

Dus zelfs met betrekking tot God biedt de verbeeldende, scheppende kracht van de retorica

⁷ Vaak geformuleerd als ‘De grote verhalen zijn voorbij’. Tegelijk vertelt Br. / het OT wél grote verhalen!

⁸ ‘The primal subject of an Old Testament theology is of course God.’

⁹ ‘The God of the Bible is not “somewhere else,” but is given only in, with, and under the text itself.’ (curs. WB) Een beschrijving van Karl Barth’s denken, maar we zien vaker dat Br. veel affiniteit met Barth heeft en het is duidelijk dat hij hiermee instemt.

aan de hoorders van deze tekst een God die niet op een andere manier kenbaar of beschikbaar of zelfs – zou je mogen zeggen – ‘aanwezig’ is dan in de tekst’ (*Theol. OT*, 58)¹⁰

Hoe hebben we het nou: God als het een en het al, maar hij ‘is er niet’? Dat lijkt op Klaas Hendrikse, ‘geloven in een god die niet bestaat’. Het is net even anders maar wel gaat het ‘ontologisch godsbeeld’ aan flarden. Brueggemann hoort tot die theologen die durven zeggen: ‘Ein God der es gibt, der gibt es nicht’ (Bonhoeffer, *Grote theologen* 1/2). Maar er zit nog een diepere laag in: herkennen we het ‘in, met en onder’ uit het eerste citaat?¹¹

Dialogische en retorische methode – de rechtbankmetafoor

Vervolgens pakt hij het verhaal op een heel originele manier aan. Hij wil de theologie van het OT zien als een debat, een rechtszaak. Het getuigenis moet ‘in court’ staande zien te blijven. En waar gaat dat getuigenis over? *Over God* natuurlijk. Over zijn geloofwaardigheid, zijn betrouwbaarheid. Daarover levert het OT getuigenissen van verschillende soort.

Het *core testimony* of kerngetuigenis wordt gevormd door zinnen die iets over God zeggen. Hij begint bij de werkwoorden die het handelen van God aangeven (‘Hij scheidt, Hij spreekt’), vervolgt met de naamwoorden (‘Hij is goed, uniek, jaloers’) en zo bouwt hij het getuigenis over God op. In een rechtbank beslissen rechter of jury op grond van getuigenissen wat ‘waar’ is. Er is sprake van een realiteit, waartoe de getuige toegang had, maar die realiteit is niet meer aanwezig. *De rechtbank kan niet teruggaan naar de feitelikheden, maar moet het doen met het getuigenis* – misschien is dat wel het belangrijkste van die hele rechtbankmetafoor. Dat geldt van het hele OT. Zelfs Godswoorden hebben we alleen in menselijke taal.

Zo, als getuigenis, komt een groot deel van het OT aan bod. De ‘verhalen’ maar ook de lofzang, die getuigt van Gods reddende handelen. JHWH, de HEER, treedt daarbij op als een geaccepteerde figuur in de geschiedenis van Israël, aan wiens realiteit niet getwijfeld wordt. Zo Hendrikse-achtig als Br. schreef over het bestaan van God, zo stevig zet hij de realiteit van God *in de Schriften* neer. God wordt als vaststaand feit geaccepteerd. Zonder dit personage heeft Israël niets bijzonders te zeggen. Maar daarmee is wel een probleem geschapen: want die ‘Gij’ is wel vaak aanwezig maar soms ook verbazingwekkend afwezig, onbetrouwbaar, zichzelf tegensprekend, enz. En dat wordt nu ook verwoord in het getuigenis van Israël. Er is behalve het *core testimony* – kerngetuigenis – ook een tegengeluid, een *countertestimony*.

Zo wordt verteld dat de HEER zichzelf tegensprekt. Hij rekent Saul af op het niet doden van de koning der Amalekieten (1 Sam. 15). Later, als David hen onderwerpt en tribute van hen ontvangt, dan mag dat (2 Sam. 8:12). In één hoofdstuk wordt gezegd dat God niet veranderlijk is, geen berouw kan hebben, *en* dat hij wél berouw heeft (1 Sam. 15:11.29.35)! Jeremia beschuldigt God van aanranding en verkrachting (Jer. 20:7-9), Ezechiël heeft het over God die zijn volk wetten gaf die niet goed waren (Ez. 20:25); Job beschuldigt God van ondoorzichtig beleid (Job 9:10-24), Prediker van willekeur (Pred. 4:1-6 enz.). Er is een fors pakket aan *countertestimony* beschikbaar, en dat komt in het OT uitvoerig aan bod. Niet als randverschijnsel, maar serieus, als onderdeel van het debat over de God van Israël.

En dan zijn wij aan zet: de vraag is, of *de lezer* zich laat overtuigen. De lezer is rechter en jury.

Het overige getuigenis

Er is nog meer dan *core-* en *countertestimony*. Er is ook het *ongevraagde*, ‘unsolicited’, getuigenis. Wie geregeld rechtbank-soaps kijkt weet dat de advocaat de verdachte vaak aanraadt om zo weinig mogelijk te zeggen en vooral niet te antwoorden op vragen die niet gesteld worden. Israël vertelt *wel* veel meer dan nodig. Bepert zich niet tot *God-talk*, maar vertelt ook van alles over datgene of

¹⁰ ‘Thus even with reference to God, the imaginative, generative power of rhetoric offers to the hearer of this text a God not otherwise known or available or even – dare one say – not otherwise “there”.’

¹¹ M.i. een verwijzing naar de Lutherse Avondmaalsleer. Uitgewerkt in mijn: ‘Reality is highly overrated’ – God in taal werkelijkheid in Brueggemann’s *Theology of the Old Testament*, *Interpretatie* 16-7 (2008), 26-28.

diegene waarmee JHWH verbonden is: met Israël, met de mens, met de volkeren, met de schepping. Dat moet, omdat anders het beeld niet compleet is.

Tenslotte komen we aan de grens van de rechtbankmetafoor: het *impliciete* ('embodied') getuigenis: godsdienst die gewoon gebeurt, instellingen die 'God bemiddelen' zonder te betogen: de cultus (offers, gebeden, gezangen), de Thora, de koning, de profeet, de wijze, ze *zijn* er gewoon, en hun aanwezigheid is al een getuigenis op zich.

Evaluatie van de rechtbankmetafoor

Voor de 'rechtbank' komen Israëls *core testimony* en *counter-testimony* ter sprake, en het is de gemeenschap van lezers die uiteindelijk beslist: nemen we dit getuigenis aan als waarachtig en betrouwbaar, of niet? Er moet een beslissing komen, want denk nu niet dat we 'postmodern' kunnen zeggen: 'O, interessant, ik denk er nog eens over'. Alles kan gezegd kan worden, pro en contra ('objection! – sustained / overruled!'), maar uiteindelijk kan de waarheidsvraag niet ontweken worden.

Tenslotte wordt een oordeel geveld, en een oordeel schept een nieuwe werkelijkheid. Wie onschuldig is verklaard, 'is' nu in juridische zin onschuldig, en mag nu ook op straffe van laster niet meer schuldig genoemd worden – en omgekeerd.

In de taal van de rechtbank schept het oordeel een juridische werkelijkheid. Dat we dat proces theologisch beschrijven – of, meer specifiek, naar het gebruik van het oude testament – kunnen we zeggen dat getuigenis openbaring wordt (*Theol. OT*, blz. 121).

Wat eerst getuigenis is, wordt – voor wie het oordeel erkent – tot een nieuwe werkelijkheid. 'God is goed' is een claim, die, wanneer die erkend wordt, een nieuwe werkelijkheid wordt. Zo, in de dialoog, wordt de waarheid gevonden.

Brueggemann's conclusie is, dat JHWH's optreden in het OT een problematische tegenspraak in zich draagt. Hij wordt enerzijds gekenmerkt door een onbeperkte soevereiniteit. Hij is niet helemaal de oude 'almachtige God', als in een star dogma, maar in het OT is het een gegeven, dat JHWH altijd de hoofdpersoon is. Zelfs als hij niet genoemd wordt, dan is hij toch wel degene die de handeling in gang zet, laat gebeuren of dwarsboomt. Onbeperkte soevereiniteit.

Tegelijk heeft hij last van een riskante solidariteit die hem belemmert. Geen God zo machtig, geen God die tegelijk zo omziet naar de arme en verdrukte. Dat wringt af en toe. Zie Ex. 34:6-7: God heeft het gehad met zijn volk, wil alles en iedereen wegvagen en opnieuw beginnen met Mozes. Hij zegt letterlijk: 'Hou me niet tegen!' maar bedoelt, 'Hou me wél tegen'. Mozes doet dat door te pleiten op Gods solidariteit die hij had toegezegd, en op zijn soevereiniteit die een deuk zou oplopen als hij zijn plannen niet volvoerde: onbeperkte vrijheid, maar beperkt door zijn liefde en trouw!

Wat mij (JD) zo blij maakt hier, is de theologische levendigheid. Waar vind je dit in een handboek voor OT theologie!? Dit is geen afstandelijke maar betrokken, geëngageerde theologie, Br. is zelf betrokken bij de boodschap van het OT, en voor hem is die boodschap subversief.

Brueggemann is een Amerikaan die in politiek opzicht aan de linkerkant staat. Hij wil iets van ons, of liever, hij meent te weten dat de tekst iets van ons wil, een appèl op ons doet. Hij laat dat af en toe ook merken, bijv. als hij bij het schrijven over de Ballingschap opmerkt dat onze maatschappij met z'n economische, milieu- en militaire ellende in snel tempo ballingen produceert (blz. 78). Zo switch hij heen en weer tussen tekst en werkelijkheid. Soms heel esoterisch:

De beoefenaars van deze intertekstuele conversatie [*het verklaren van de bijbel, JD*] en de toehoorders zijn duidelijk mensen die dol zijn op teksten. Je onafgebroken op verschillende manieren met de tekst bezighouden is hun ware vreugde. Ze zijn niet bang, te verdwalen in deze vreemde bezigheid, of iets te missen van wat er verder in de wereld gaande is, want ze weten dat het beoefenen van deze lange traditie de bron van hun leven is, en hun identiteit in de wereld. Deze bezigheid is goed in zichzelf (*Theol. of the OT*, blz. 79, parafraze).

Is exegese dan zomaar '*l'art pour l'art*? Toch net niet. Want dit is geen ivoren-toren-bezigheid maar

relevant voor de cultuur. Het is niet eens bedoeld om gelovigen een sigaar uit eigen doos te serveren, verhaaltjes te vertellen ter ondersteuning van wat ze al wisten. Br. legt de nadruk op het *ontregelende* karakter van het OT, en op het appèl dat de teksten op ons doen. Dan moet er natuurlijk wel een *horende gemeenschap* zijn, die wil luisteren naar wat er gezegd wordt. Die gemeenschap is allereerst de kerk, maar principieel wordt iedereen aangesproken. Ook in de wereldpolitiek, in de cultuur, in de verwarrende en onrechtvaardige situatie waarin we leven, heeft het OT iets te zeggen.

Nog twee uitwerkingen

1. Ecologie

Br. heeft bij mijn weten geen specifiek boek of artikel geschreven over ecologie, milieu en zorg voor de schepping.¹² Misschien kwam de echte aandacht daarvoor wel te laat in zijn carrière op. Hij is echter wel kroongetuige, vele malen geciteerd, in een recent boek over ecologische theologie.¹³ Materiaal zijn dan zijn commentaren op Genesis en Exodus, bijvoorbeeld wat hij schrijft over de omgang met de schepping, de Sabbat en het Jubeljaar, en de Jozefsgeschiedenis als kritiek op het imperialistische Egypte. Dat alles geeft voldoende handvatten voor een ecologische theologie gebaseerd op zijn principes: lezen van de bijbel als een bevrijdend boek gericht op humaniteit, juist door God (*deze God*) te presenteren als de Enige die het vereren waard is.

2. Conflict Israël-Palestijnen

Tot het weinig van Br. dat in het Nederlands vertaald is, behoort een boekje over een brisant onderwerp: *Uitverkoren volk? Bijbellezen moet het oog op het Israëlisch-Palestijns conflict* (2017). Hierin doet hij verslag van een zoektocht waarbij hij eerlijk toegeeft dat hij ingrijpend van inzicht veranderd is. Kort na de Shoah overheerste de dankbaarheid voor een Joods thuisland. Nog in 1977 schreef hij een boekje over het beloofde land zonder echte aandacht voor de Palestijnen. Inmiddels is dat veranderd, nu een sterke Israëlische staat de bezette Palestijnse gebieden in een greep houdt. Daarbij hielp het werk van de Palestijns-christelijke theoloog Naïm Ateek, die dit onrecht ook theologisch aankaartte. Br.'s bedoeling:

Het is mijn hoop dat de christelijke gemeenschap in de Verenigde Staten stopt met een rechtstreeks beroep op de Bijbel om de staat Israël te steunen, en de moed zal hebben om de politieke situatie onder ogen te zien zonder zich te laten intimideren door beschuldiging van antisemitisme. Verder hoop ik dat christenen in de Verenigde Staten krachtiger pleitbezorgers van mensenrechten worden en dat zij bij de regering van de Verenigde Staten erop aandringen de politieke werkelijkheid te erkennen in plaats van vast te houden aan een eendimensionale ideologie. Velen van ons hebben de indruk dat de zogenaamde twee-statenoplossing een onmogelijkheid is, omdat Israël in zijn huidige vorm nooit een levensvatbare Palestijnse staat zal toestaan. Het is onze plicht om oog in oog met de overmacht van de staat Israël opnieuw over mensenrechten na te denken. (*Uitverkoren volk?* 14)

Er volgt een bijbelstudie over uitsluiting en welkom, twee benaderingen die beide in de bijbel voorkomen: uitsluiting bijv. in Ezra, welkom in Ruth en Jesaja. Het is van belang die diversiteit te erkennen en je eigen keuze te maken: er is geen rechte lijn van de teksten van toen naar de huidige tijd. Hij houdt zich ook bezig met het begrip 'uitverkiezing' en laat zien dat ook daarin meerdere lagen te vinden zijn en dat ook altijd zo gelezen is: christenen noemden zich de nieuwe uitverkorenen, Amerikanen idem,¹⁴ de bevrijdingstheologie noemt de armen de uitverkorenen. Elk van die stellingen kan tot eenzijdigheid leiden. Er is maar één oplossing:

Of het nu om Israël, de Verenigde Staten of om de kerk gaat, er is voor de uitverkorene geen

¹² Hij noemt het wel, signaleert dat de strijd van Barth en Von Rad tegen te grote nadruk op de schepping vanwege het risico van 'natuurlijke theologie' in onze huidige ecologische crisis in een ander licht komt te staan.

¹³ Daniel Patrick Castillo, *An ecological theology of liberation: salvation and political ecology* (2019)

¹⁴ Nederlanders in de 17^e eeuw ook: de strijd tegen de Spaanse overheersing was een nieuwe Exodus.

andere uitweg dan af te zien van aanspraak op exclusieve uitverkiezing. De uitverkorene moet een keuze maken aan de uitverkiezing voorbij (*Uitverkoren volk?* 33).

Zo bespreekt hij ook het thema 'Heilig land' en zoekt een weg tussen de onvoorwaardelijke belofte van God, en de onbruikbaarheid van die belofte voor territoriale claims nu; en 'Zionisme', met weer een bijbelstudie over de plaats van Sion bij profeten en psalmen. Hij erkent het belang van Sion, maar laat zien hoe dat begrip ideologisch gestold is, tot iets wat niet meer onderhandelbaar is, en niet bruikbaar in een politieke situatie met een veelheid van claims op het heilige land. Allemaal niet heel nieuw misschien, maar in de gepolariseerde samenleving in de VS wel een opmerkelijke stellingname, illustratief voor zijn actuele manier van theologie bedrijven. Helaas is de hoop die hij in 2017 nog koestert door de huidige Israëliëse regering alleen maar verder uit het zicht geraakt.¹⁵

Kruisiging

Tot slot laat ik Br. aan het woord over het diepste verhaal in de christelijke traditie. Bedenk wel dat we hier in 1977 zitten en met een nog jongere Br. te maken hebben.

De kruisiging van Jezus dient niet begrepen te worden, op liberale wijze, als de opoffering van een edel mens, en ook moeten we er niet te snel een cultische, priesterlijke theorie van verzoening aan ophangen. Eerder zouden we de kruisiging van Jezus moeten zien als de ultieme daad van profetische kritiek, waarin Jezus (net als Jeremia) het eind van een wereld van dood aankondigt, en die dood in eigen persoon op zich neemt. Daarom kun je zeggen dat die ultieme kritiek eruit bestaat, dat God zelf de dood omarmt die mensen moeten sterven. (*Proph. Imag.* 91).

Hij verwijst naar de lijdensaankondigingen van Jezus, de zinsnede dat 'de Mensenzoon moet lijden' en mediteert dan over het verschil met Mozes:

Het is waar dat er in de geschiedenis van Mozes geen precieze tegenhanger hiervan te vinden is. Mozes spreekt of handelt nooit op deze manier. Niettemin zijn er belangrijke overeenkomsten tussen beiden. Mozes ontmantelde ook het rijk van de macht en verklaarde het onmachtig door de realiteit van de macht van het rijk te ontkennen en volledig te vertrouwen op de Heer van rechtvaardigheid en vrijheid. ... Jezus doet iets vergelijkbaars, en de reacties zijn ernaar: Petrus, namens de kerk, vindt het te radicaal (Mar. 8:32-33) en hij wordt botweg vermaand. De discipelen begrijpen het niet en zijn bang om het te vragen (9:32). Als ze er uiteindelijk over praten (Mar. 10:35-37) begrijpen ze er niets van, en beginnen over hun eigen autoriteit en macht. De kritiek van Jezus is te radicaal voor ieder van ons. (93)

Hij eindigt in paradoxen: Jezus kan wat geen koning kan: heersen door zijn macht los te laten, en besluit:

Profetische kritiek biedt geen makkelijke alternatieven, geeft geen geruststelling, en biedt geen verlossende maatschappelijke verbeteringen. Het weet dat alleen zij die treuren, getroost kunnen worden, en vraagt dus eerst hoe je serieus en trouw kunt treuren om een verdwijnende wereld. Jezus begreep en belichaamde die zielsbenauwdheid, die ook Jeremia zo hevig voelde (95).

Gespreksvragen

1. Hoe zien we de vervlechting van theologie en politiek bij Brueggemann; kan het zo, of moet je als theoloog afstandelijker, 'neutraler', minder uitgesproken en partijdig zijn?
2. Brueggemann is sterk getekend door de tijd waarin hij opgeleid werd en carrière maakte, de 60er tot de 90er jaren van de vorige eeuw. Kunnen we dat nog meemaken, of zijn er dingen veranderd en zitten wij in een andere tijd en situatie?
3. Altijd dezelfde slotvraag: wat nemen we mee van deze theoloog?

¹⁵ Ik schreef dit vóór de gruwelijke aanslagen van 7 oktober 2023. Maar ik denk niet dat dat veel verschil gemaakt zou hebben.